

De Thooren

Het oudste profane bouwwerk van Roermond

Vlak bij de oude dorpskern van Maasniel, aan een relict van een Maasmeander, de Maasnielderbeek, staat een imposant hoog oprijzend solitair gebouw, De Thooren. Het bouwwerk heeft zijn oorsprong in de late Middeleeuwen en is hiermee het oudste woonhuis van de gemeente Roermond. Het kasteel is één van de weinige losstaande woontorens van Nederland. De aanleiding om aandacht te schenken aan dit bijzondere gebouw is het gegeven dat het kasteel momenteel te koop staat. Een unieke kans om voortaan als kasteelvrouw en -heer door het leven te gaan. Met dank aan de eigenaar en makelaar werd Stichting Ruimte in de gelegenheid gesteld om het gebouw te bezichtigen.

Alvorens de bouwhistorie en de eigendomsgeschiedenis van De Thooren te bespreken schenken we aandacht aan de speciale kasteelvorm: de woontoren.

Jacq Arets

Fotobewerking Harry Segers

Woontorens: de kleinste en oudste kastelen

De meeste kastelen worden in de archivalia "huys" genoemd. Andere benamingen zijn steenuys, steenen camer, borgh, spieker, stinse, donjon. De laatste twee eeuwen is het begrip "kasteel" geïntroduceerd. Woontorens rekenen we tot de kleinste burchten die we in Nederland aantreffen. De stenen woontoren kan worden beschouwd als de oorsprong van het residentiële kasteel. Ze bestaan niet zoals de meeste kastelen uit een hoofd- en voorburcht, doch slechts uit één gebouw. In wezen zijn woontorens hoge versterkte huizen. Volgens Dr. Ir. T. Hermans, gepromoveerd op de bouwhistorie van woontorens, stonden er in de dertiende en veertiende eeuw in Nederland ongeveer 1000 woontorens. Momenteel zijn er nog 47 gebouwen waarbij de oorspronkelijke laatmiddeleeuwse toren te zien is. De spreiding van woontorens hangt samen met de regionale verschillen in economische ontwikkeling en sociale structuur. Een grote concentratie van woontorens treft men aan in het gebied van de Kromme Rijn in Utrecht. Door de afdamming van deze rivier in 1122 vond in deze regio een tamelijk grootschalige drooglegging en ontginning plaats.

Uit historische bronnen, archeologische vondsten en baksteenformaten blijkt de bouw van woontorens hoofdzakelijk heeft plaatsgevonden in de dertiende en veertiende eeuw. De bouw kan samenhangen met de economische groei in de tweede helft van de dertiende eeuw. De sterkere bevolkingsgroei leidde tot een grotere vraag naar voedsel. Hierdoor werden meer woestegronden ontgonnen en gebieden ontbost. De verbetering van de ploeg maakte het mogelijk grasland om te zetten in akkerland. De opbrengsten uit het grondbezit stegen en dat was gunstig voor de grondeigenaren, die

het zich financieel konden veroorloven om een huys te bouwen. De woontorens werden gebouwd in opdracht van ministerialen (hoge personen in dienst van edelen en leger), die zich opwerkten tot de lage landadel, wiens vermogen onvoldoende was om een volwaardig kasteel te bouwen. De bouw van woontorens en kastelen in het algemeen in de middeleeuwen, is de uitdrukking van een tot ontwikkeling komende territoriale heerschappij. Kenmerkend van woontorens is de solitaire ligging, zonder ommuring en andere gebouwen, veelal op een natuurlijke hoogte, omgeven door een gracht. Men kan niet spreken van een motte, een door de mens opgehoogd terrein. Het is mogelijk dat de eerste woontorens gebouwd zijn met houten palen en een vakwerkconstructie. Vanwege het grote brandrisico was deze gebouwen geen lang leven beschoren. De oudste woontorens zijn vierkant. In de veertiende eeuw tekent zich een verschuiving af naar meer rechthoekige torens. De lengte van de muren varieert van 8 tot 12 meter. De muurdikte van de meeste torens bedraagt rond de 1 meter en de gemiddelde hoogte 15 meter.

De woontorens bestaan meestal uit vier niveaus: een kelder, twee woonlagen en een zolderkap. De kelder diende voor de opslag van voorraden, met name voedsel. Elke woonlaag bestaat uit één ongedeelde vertrek, dit in tegenstelling tot zaaltorens. De toegang tot de toren was bij de kelder, die meestal slechts deels onder het maaiveld gelegen was. Om de hoger gelegen verdiepingen te bereiken maakte men gebruik van een ladder, die bij gevaar eenvoudig op te trekken was. Aanvankelijk waren de vloeren van hout. Uit veiligheidsoverwegingen zijn later de kelders van een tongewelf voorzien, zodat indringers zich minder gemakkelijk toegang konden verschaffen tot de bovenliggende verdiepingen. Opvallend is dat veelal een waterput ontbreekt. Een bijzonder bouwelement is het privaat, het toilet, het gemak. Zo'n gemak kon grotendeels in de muur gecon-

Op de voorgrond de westgevel, de oorspronkelijke woontoren uit de veertiende eeuw met de gezwenkte gevel en twee pinakels bekroond met bollen. Het uitgebouwde gemak is duidelijk te zien. De uitkragende stenen zijn restanten van de kantelen en daar zich bevindende weergang. Opvallend zijn de oorspronkelijke kleine vensters. Hier zien we bouwsporen, de oorspronkelijk ramen hadden een boogvorm. Onder aan de westgevel bevindt zich een verticale beluchtingsgat voor de grotendeels boven het maaiveld gelegen kelder. Links van de regenpijp aan de noordgevel zien we de uitbouw met torentje uit de zeventiende eeuw. Foto: Inge Pelsers Makelaardij/Anne Hoeijmakers. [Vervolg blz. 8](#) >

De Thooren

strueerd of tegen de gevel aangebouwd zijn. Indien de gracht vlak langs het bouwwerk was aangelegd konden de excrementen daarin geloosd worden. De meeste torens zijn voorzien van een weergang met kantelen. In de veertiende eeuw zijn de hoeken vaak voorzien van de uitkragende arkeltoertjes.

Zijn de woontorens gebouwd als verdedigbare behuizing? De defensieve elementen zijn gering. Er zijn weliswaar een gracht en relatief dikke muren, maar de weergangen en arkeltoertjes waren nauwelijks bruikbaar. Bij een langdurige belegering was het gemis van een waterput fnuikend. De woontorens lagen vaak ook niet strategisch gunstig gelegen. Ze hebben ook zelden een rol gespeeld bij militaire conflicten. Kortom, de schijn van verdedigbaarheid was blijkbaar belangrijker dan de werkelijke defensieve kracht.

Waren de woontorens permanent bewoond? De meeste woontorens beschikten over een haard, voor het bereiden van voedsel en het verwarmen van de ruimten. In beperkte mate fungeerde de haard als lichtbron. Maar hiervoor waren doorgaans ook toortsen, kaarsen en olielampjes beschikbaar. De door archeologisch onderzoek aangetroffen artefacten geven wel een indicatie van bewoning. Het ontbreken van een waterput wijst op een minder intensief woongebruik. Of dienden de woontorens als vluchthaven bij kleine schermutselingen en rondtrekkende rovende bendes?

Uit onderzoek komt steeds meer naar voren dat de woontorens, hetgeen overigens geldt voor de meeste kastelen, hoofdzakelijk een statussymbool waren. In het open landschap, ontstaan na de ontginning en ontbossing, zal de vrijliggende geïsoleerde toren van verre te zien zijn geweest en fungeerde zodoende als een landmark. De imponerende woontorens waren ook een uiting van macht en gezag.

In de loop der eeuwen werden nagenoeg alle woontorens uitgebreid. Er werden gebouwen tegenaan geplaatst waardoor een groter complex ontstond. Soms werd de woontoren geheel ingebouwd, waardoor de oorspronkelijke toren nog nauwelijks te herkennen valt. In Roermond treffen we twee ruïnes aan: Ouborch in Swalmen en Oudenborgh in Merum die allebei zeker tot de categorie woontoren kunnen worden gerekend. Zie Ruimteliĳk juni en september 2017 "Kasteelruïnes In Roermond". Ook de Limburgse kastelen Borgharen, De Burgh, Libeek, Lichtenberg en Rijkholt waren van oorsprong dertiende of veertiende-eeuwse woontorens die in de loop der tijd sterk zijn uitgebreid.

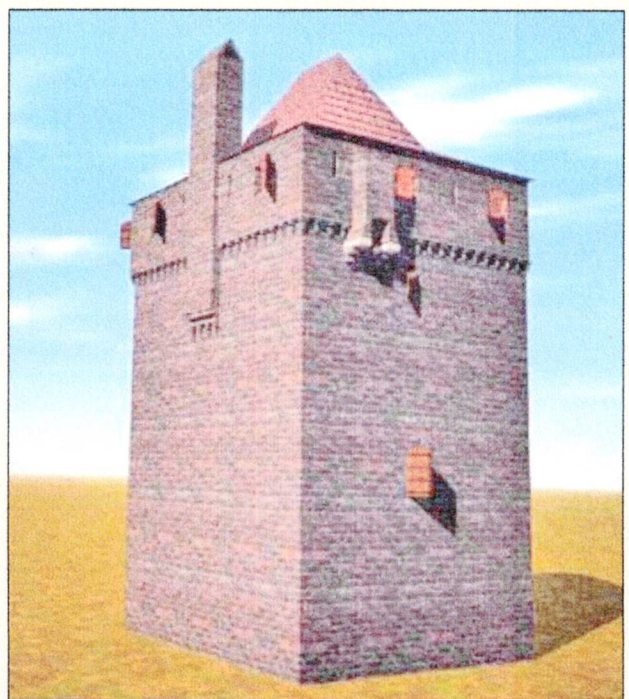
Bouwhistorie De Thooren

In de kelder zijn rossig verbrande mergelmuren te zien. Dit zijn de restanten van de eerste bouwfase van een "stenen kamer", wellicht al een toren, waarschijnlijk in de dertiende eeuw. Buitenwerks zijn de muren 6,90 x 5,75 meter groot, de dikte bedraagt 0,90 meter. De fundering ligt slechts ca 0,50 meter onder het maaiveld. Er zijn aanwijzingen dat het gebouw van oorsprong op een verhoging heeft gelegen en dat men het omliggende terrein heeft afgegraven. Hoe de toren er verder uitzag is onbekend. De opbouw kan van hout of steen zijn geweest.

Na de brand is de toren in de veertiende eeuw in baksteen herbouwd tot een vierkant verdedigbaar gebouw bestaande uit vier bouwlagen. De huidige toegangen tot de kelder zijn niet origineel maar later in het muurwerk uitgehakt. Van oorsprong was er vanuit de kelder via

Kasteel Rijkholt (Eijsden). De woontoren met het tentdak dateert van omstreeks 1300. De met breuksteen opgebouwde onderbouw verwijst naar zijn hoge leeftijd. De beide hoekpaviljoens dateren van de achttiende eeuw. Bron: W. Hupperetz, Kastelen in Limburg.

Reconstructie van de oorspronkelijke toren, vanuit het noorden, door D. Clerx op basis van Tillema en Viersen. Bron: Taco Hermans, woontorens in Nederland.

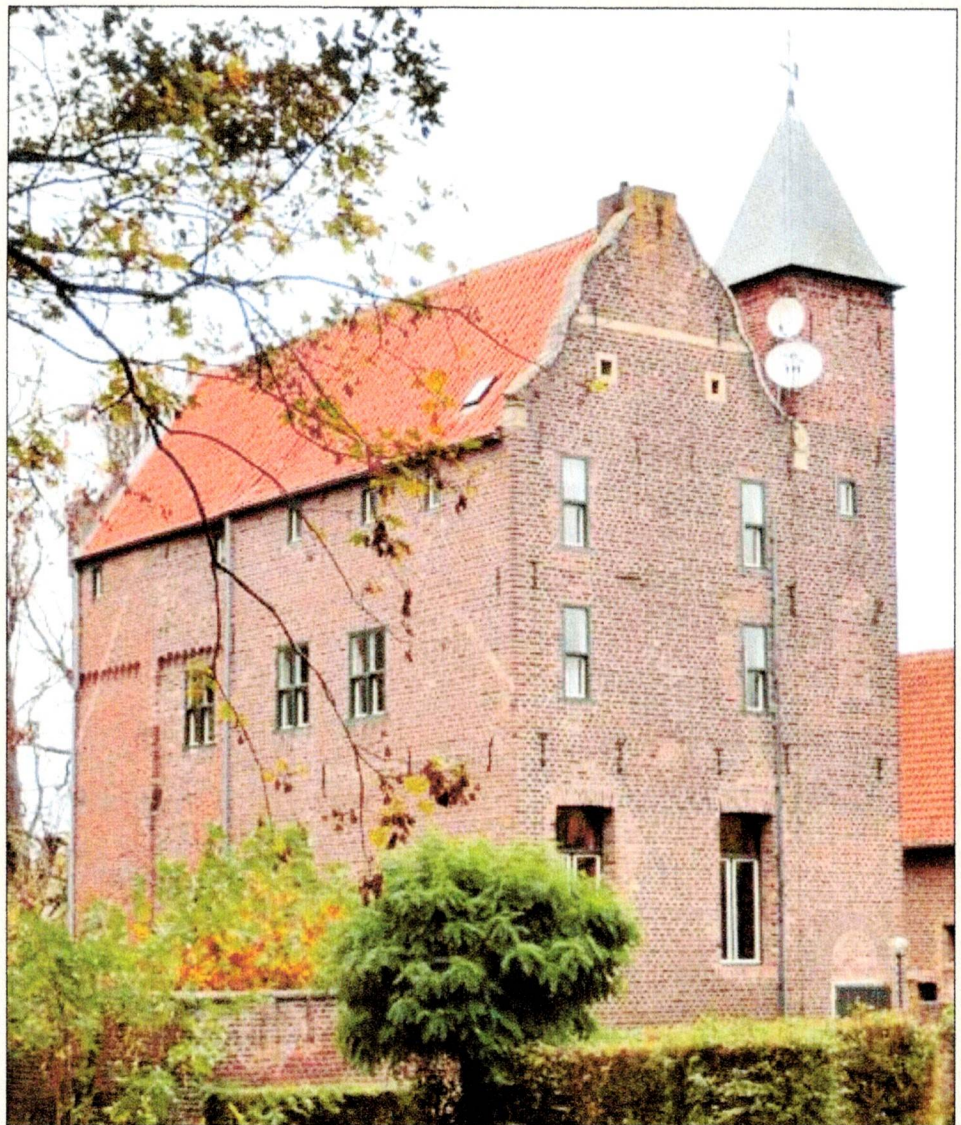
De Thooren

een houten trap een verbinding met de begane grond. De ruimten waren van oorsprong voorzien van houten vloeren, die waarschijnlijk rond 1550 vervangen zijn door gewelven. De datering is gebaseerd op gevonden scherven, waaronder een fragment van een Siegburgkan. De begane grond was in gebruik als keuken. Op deze verdieping bevonden zich twee naar buiten draaiende deuren. Uit defensief oogpunt is dit merkwaardig. Wellicht dat de uitgang destijds beschermd werd door "een soort voorgebouw". De tweede woonlaag is de meest representatieve woonruimte.

Onder aan de kap, bereikbaar via een houten trap, bevond zich een weergang met kantelen. Vanwege de afwezigheid van waterspuwers of andere afvoermogelijkheid van regenwater moet de weergang gesloten zijn. Tillema en Viersen, die in het kader van een studieproject aan de Technische Universiteit Delft in 1988 een bouwhistorisch onderzoek verricht hebben van de oorspronkelijke woontoren, stellen vast dat de open ruimte tussen de kantelen 55 centimeter bedroeg en

dat er zich halverwege een schietopening bevond. Bij latere verbouwingen zijn deze ruimten dichtgezet met metselwerk of verbouwd tot een klein venster. Aan de westgevel is bij de weergang een uitgebouwde privaat aangebracht. Het is merkwaardig dat dit privaat zich niet bevindt op het niveau van de woonvertrekken. Daar uit archeologisch onderzoek is gebleken dat er een fundering van een (kade?)muur 2,6 meter uit de gevel is aangetroffen, kunnen we concluderen dat het privaat niet op de slotgracht heeft kunnen lozen. De fundering van de toren is te ondiep om de gracht tot aan de voet van het muurwerk te laten lopen.

Op beide verdiepingen bevond zich een haardpartij, hetgeen een aanwijzing is voor bewoning. De afwezigheid van een waterput en de zeer kleine vensteropeningen doen vermoeden dat er geen sprake was van permanente bewoning. Uit oogpunt van verdediging zijn de geringe afmetingen van de vensters daarentegen gunstig. Was de toren primair bedoeld als statussymbool en

Zicht op de oost- en westgevel, de uitbouw van de zeventiende eeuw. Zien we boven in de westgevel twee schietgaten? Als bekroning van zijn restauratie heeft kasteelheer Gijs van Bree op de windvaan van het torentje zijn initialen geplaatst. Foto: Inge Pelsers, Makelaardij Anne Hoeijmakers.

wellicht als laatste toevluchtsoord of in bepaalde tijden in gebruik als oogstopslag?

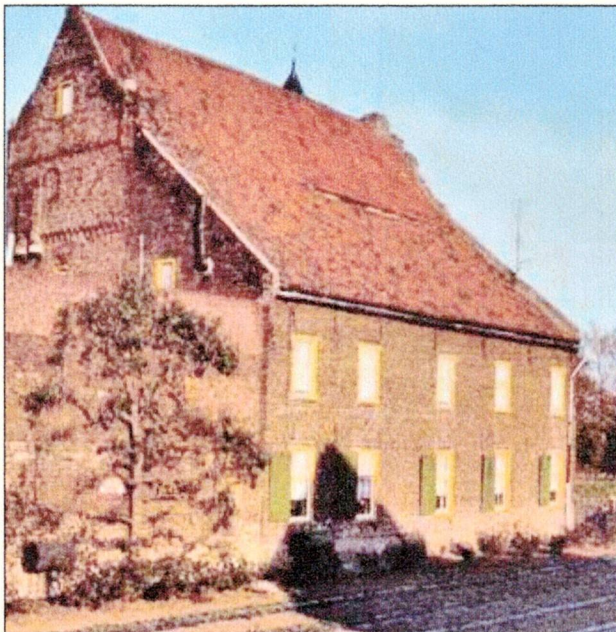
In de zeventiende eeuw is de woontoren aan de oostzijde uitgebreid met een woonvleugel met een afmeting binnenwerks van 8 x 5 meter. Hierdoor ontstond een rechthoekig bouwwerk, een eenvoudig edelmanshuis. De vertrekken bevinden zich op hetzelfde niveau als de oorspronkelijke toren en zijn met elkaar verbonden. Per woonverdieping zijn er nu twee vertrekken; er is nu sprake van een zaaltoren. Het bestaande zadeldak werd verlengd over het dak. Aan de korte west- en oostgevel werd een gezwenkte topgevel aangebracht. Aan de westzijde bevinden zich, als decoratie, twee pinakels. Aan de noordoostelijke hoek is een uitgebouwd vierkant torentje gerealiseerd dat boven de daklijn uitsteekt. Waarschijnlijk is het torentje eraan toegevoegd om het hele bouwwerk een meer kasteelachtige uitstraling te geven.

Tijdens de zeventiende eeuw zijn twee

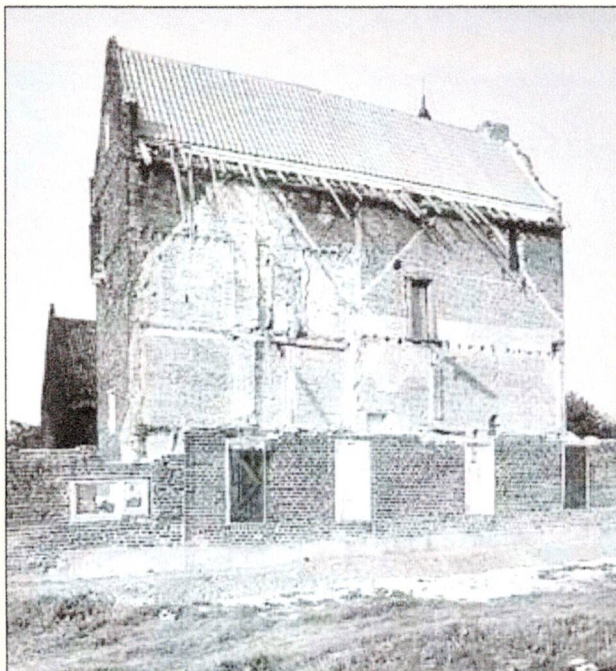
Vervolg blz. 10 >

De Thooren

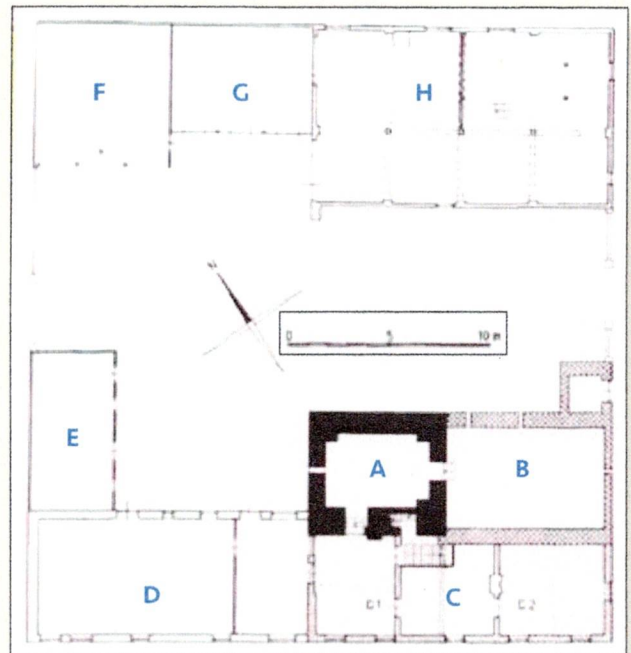
woonvleugels met de nokken haaks op de zuidelijke gevel gebouwd. In een document wordt melding gemaakt van de aankoop van 10.000 bakstenen. In 1836 zijn deze dwarsvleugels geheel gesloopt. Er is een nieuwe vleugel met een lessenaarsdak tegen de woontoren gebouwd. Vanaf de achttiende eeuw kreeg het gebouw een agrarische functie. In de loop der tijd zijn er meerdere bedrijfsgebouwen gerealiseerd, waardoor er op den duur een groot bijna vierkant ommuurd complex, een gesloten hoeve, ontstond. In de negentiende eeuw is naar alle waarschijnlijkheid de gracht gedempt met bouwafval.

*De Thooren met zijvleugel en lessenaarsdak, circa 1980.
Bron: Tillema en Viersen.*

Bouwsporen van twee topgevels, zichtbaar na de afbraak van de zijvleugel. Bron: Tillema en Viersen.

Plattegrond van het hele complex in 1987

Legenda:

- A Oorspronkelijke toren
- B Uitbouw 17de eeuw
- C Zijvleugel
- D t/m G Agrarische bedrijfsgebouwen 20ste eeuw. Gebouwen C t/m G gesloopt 1987 - 1989.
- H Paardenstal/schuur

Bron: Tillema en Viersen.

Na enige jaren van leegstand en verwaarlozing zijn tijdens de grote restauratie en reconstructie van 1987 -1989 alle gebouwen die vanaf de negentiende eeuw verzezen zijn, afgebroken. De achttiende-eeuwse paardenstal is gerestaureerd tot een fraaie woning. Om het wooncomfort te vergroten zijn op meerdere plaatsen grotere vensters geplaatst. Op de verdieping van de weergang zijn een aantal slaapkamers gerealiseerd. Het torentje kan niet beklommen worden; op elke woonverdieping zijn sanitaire voorzieningen aangelegd. Het eindresultaat is dat De Thooren, wat betreft het exterieur grotendeels in de staat verkeert, zoals het kasteel er tijdens de zeventiende eeuw uitzag.

Eigendoms- en bewonings-geschiedenis De Thooren

De Thooren maakte deel uit van de heerlijkheid Daalenbroeck. In documenten wordt Dirk de Wilde van Meersen in 1417 vermeld als eerste bekende bewoner. Hij was schout (voorzitter) van de schepenbank (lokale rechtbank), alsook leenman van de Heer van Horn. Naar hem en zijn nazaten werd de woontoren ook wel Meersenshof genoemd. De familie was tevens eigenaar van de voorloper van kasteel Buggenum. Na het huwelijk van zijn

De Thooren

kleindochter Isabella kwam de woontoren in bezit van de familie Van Hertevelt. De woontoren werd in die tijd aangeduid als Hertevelts Huysken. Nadat aan het einde van de zestiende eeuw het pand getroffen werd door brand, werd het gebouw in 1604 door Spaanse troepen onder bevel van Simon Antunes in brand gestoken. De grootmoeder van Jacob sprong om te ontkomen aan de vlammenzee uit een raam van het torentje en is aan haar verwondingen overleden. Door de vele branden zijn belangrijke familiedocumenten, waaronder originele privilege-brieven, verloren gegaan. Wegens grote schulden zag Hendrik van Hertevelt zich gedwongen om het bezit in 1648 over te dragen aan de familie Smeets. In de tweede helft van de zeventiende eeuw kwam het huis door het huwelijk van Maria Smeets in bezit van de uit oorsprong uit Frankrijk afkomstige familie Petit. De nieuwe eigenaar, jonker Christoffel Petit, was advocaat bij de Soevereine Raad van Opper-Gelre. Hij heeft het door verval en een nieuwe brand (1686) aangetaste kasteel hersteld en aanzienlijk uitgebreid. Hij heeft nog pogingen gedaan om bewijs te leveren dat aan het kasteel bepaalde privileges waren verbonden, zoals het jachtrecht. Zijn zoon Christiaan Petit heeft in 1710 een pleitnota opgesteld om te bewijzen dat aan het kasteel riddermatigheid was verbonden. Door aankoop van landerijen werd het bezit uitgebreid. Het terrein van De Thooren werd door de Broederschap van Sint Urbanus gebruikt voor het jaarlijks vogelschieten met aansluitend feestgelag.

eigenaren het huis in bezit gehad, zoals de graanhandelaar Biermans sinds 1932. Stadsarchivaris van Roermond, Gijs van Bree en zijn familie heeft het sterk in verval zijnde complex in zijn oude luister hersteld, waarvoor chapeau!

Hoge monumentale waarde De Thooren

Van de 47 door Hermans vastgestelde woontorens zijn een aantal tot ruïnes vervallen. Verder is er een groot aantal door recentere bebouwing minder goed te herkennen als woontoren. Ongeveer vijftien woontorens, waaronder De Thooren als enige in Limburg, kunnen als redelijk origineel worden beoordeeld. De Thooren heeft derhalve een grote zeldzaamheidswaarde. De cultuurhistorische waarde, de belevingswaarde, is zonder meer groot. De informatiewaarde, het verhaal van de bouw- en gebruiksgeschiedenis is essentieel. De Thooren, met name het exterieur, kan worden beoordeeld als zeer gaaf.

Ondanks de uitbreiding in de zeventiende eeuw en de recente reconstructie kan De Thooren gerekend worden tot de kleine kastelen, hetgeen blijkt uit het relatief geringe woonoppervlak van 220 m² en de beperkte inhoud van circa 1700 m³.

De inrichting van het achter de woontoren gelegen terrein (ruim 8000 m²) komt overeen met het agrarisch bodemgebruik, zoals de beweide boomgaard, uit het verleden. De twee 180-jaar oude kastanjabomen bij de entree geven De Thooren extra allure. Een gunstige bijkomstigheid is dat, mede door de aanwezigheid van een wandelpad, De Thooren zeer goed zichtbaar is.

Belangrijkste bronnen:

- Hermans, dr.ir. T. "Middeleeuwse woontorens in Nederland: de bouwhistorische benadering van een kasteelvorm", dissertatie, 2013.
- Hermans, Taco, "Woontorens in Nederland", Wijk bij Duurstede, Kenniscentrum Kasteel en Buitenplaats, 2013.
- Hupperetz, Wim, c. s. "Kastelen in Limburg, Burchten en landhuizen", Matrijs, Utrecht, 2005.
- Ruiten, Jan, "Onder den Klochenslagh van Neel, Leeuwen en Asenray", 1994.
- Tillema, M., A. Viersen, "De Thooren te Maasniel", Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, bulletin nr. 1, 1995.

De "ridderkamer", in de meeste vertrekken zijn de eeuwen oude eiken draagbalken zichtbaar. Foto: Inge Pelsers Makelaardij/Anne Hoeijmakers.

In het begin van de negentiende eeuw bewoonde de familie Petit het landgoed Oudenborgh te Merum. De Thooren met landerijen werd bewoond door pachters. De laatste bewoners van de familie Petit stierven kinderloos en erfgenaam Arnold van den Bergh heeft het landgoed in 1890 verkocht. Nadien hebben meerdere